

PALEO- AKTUEEL

5

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1994, Archeologisch Centrum Groningen, RUG

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RUG

Omslag: opgraving te Noordbarge met de plattegrond van een boerderij uit het eind van de ijzertijd

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: ACG, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90 367 0420 0

PALEO-AKTUEEL

5

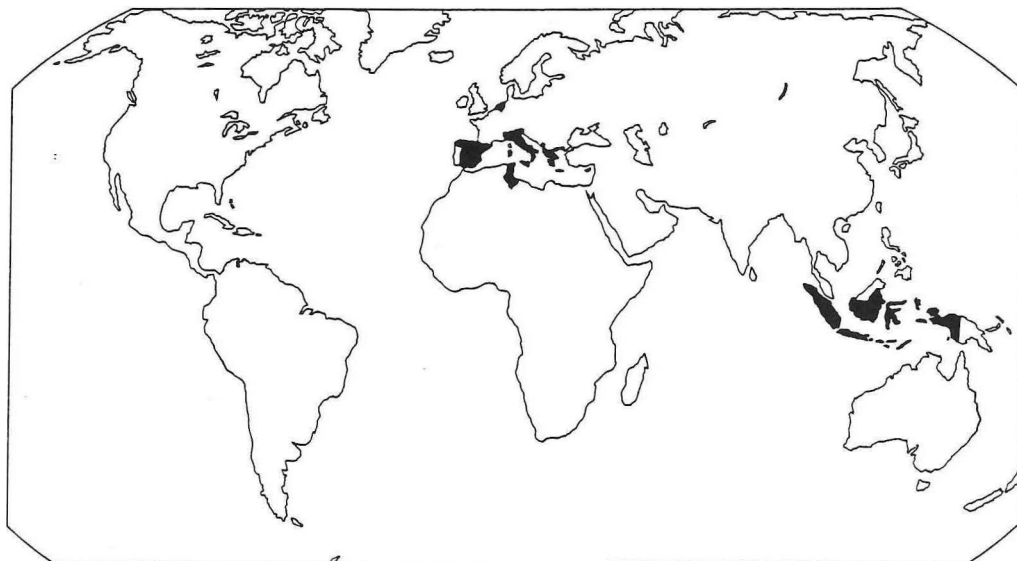
redactie

Mette Bierma
Otto H. Harsema

Archeologisch Centrum

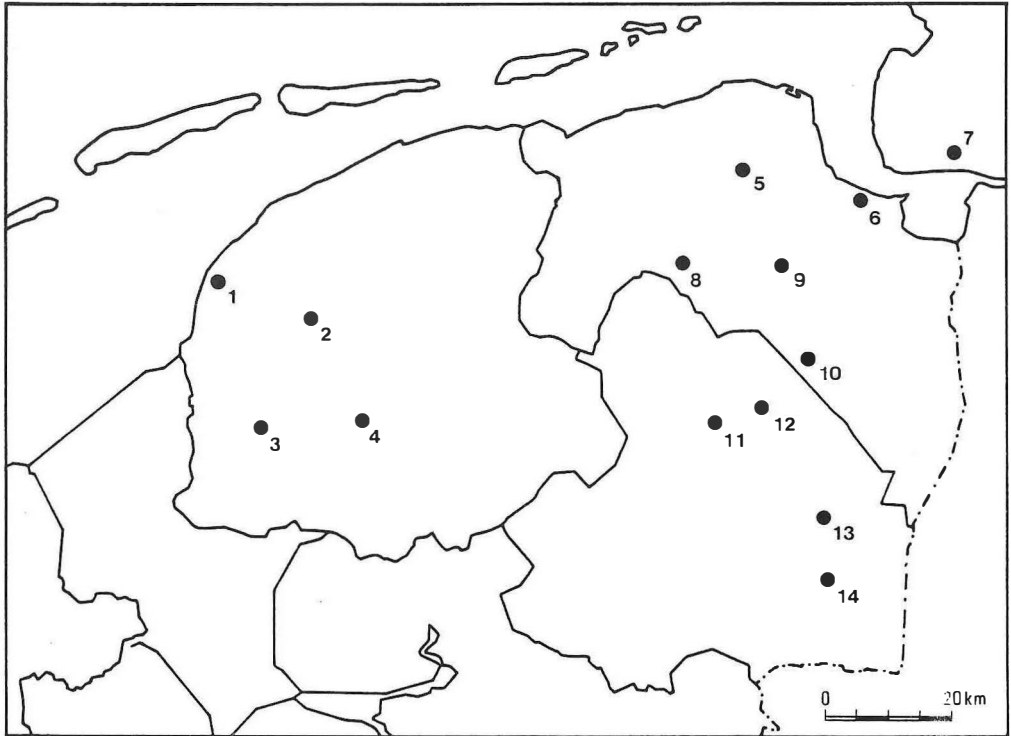
Groningen, 1994

In deze aflevering: Albanië, Duitsland, Griekenland, Indonesië, Italië, Nederland, Spanje en Tunesië.

In deze aflevering uit Noord-Nederland en Noord-Duitsland:

1. Wijnaldum; 2. Lions; 3. Oudega; 4. Akmarijp; 5. Westeremden; 6. Heveskes; 7. Emden;
8. Groningen; 9. Slochteen; 10. Wildervank; 11. Ballo; 12. Gieten; 13. Exlo; 14. Noordbarge.

INHOUD

J.R. BEUKER & M.J.L.Th. NIEKUS Het midden-paleolithicum van Noord-Nederland	9
R.H.P. LUTGERINK Warme ijstijden ?!	11
G.-J. BARTSTRA Postmodern naar Pompanua	14
M.J.L.Th. NIEKUS & D. STAPERT Een vindplaats van de overgang laat-paleolithicum/mesolithicum bij Oudega (Fr.)	17
G.R. BOEKSCHOTEN & D. STAPERT 'Rings & sectors': een computerprogramma voor ruimtelijke analyse	22
G.L.G.A. KORTEKAAS & M.J.L.Th. NIEKUS Een vindplaats uit het vroegere mesolithicum in de Hooilandspolder, gemeente Slochteren (Gr.)	27
S. BOTTEMA & H.R. REINDERS Door het land der Skipetaren	32
R. BAKKER Het Gietsenveentje, gemeente Gieten (Dr.): unicum of probleemgeval?	35
J.N. LANTING Het na-onderzoek van het vernielde hunebed D31 ^a bij Exlo (Dr.)	39
J.J. HEKMAN Nieuw archeologisch onderzoek op Syros (Griekenland)	43
JOSE LUIS SANZ BRETÓN & J. SCHELVIS De mijten (acari) uit Peñalosa en Cerro de la Cruz (Spanje) en Halos (Griekenland)	47
M. MAASKANT-KLEIBRINK Een voorlopig verslag van de opgravingen op de 'Timpone della Motta', Francavilla Marittima, Calabrië	50

B.J. HAAGSMA & P. ATTEMA Het <i>Casa di Angelina</i> , een traditionele boerderij bij de opgraving te Francavilla Marittima (Calabrië, Italië)	55
J. BOUMA & W. PRUMMEL Potten en botten: offergebruiken in Midden-Italië	60
Y. DIJKSTRA De opgravingscampagne 1993 in Hellenistisch Halos	65
O.H. HARSEMA Zes dagen in juni op de es van Noordbarge (Dr.)	69
G.J. DE LANGEN, T. PERGER, W. PRUMMEL, J. SCHELVIS, E. TAAYKE, J. WILLEMSSEN & M. WISPELWEY Een korte verkenning te Bolland bij Lions (Fr.)	74
J. FEYE Uzita, een Romeins stadje (Tunesië)	80
A.T. CLASON & E. KNOL Het ongehoorde rund in de Nederlandse kuststreken	85
D.L. BEKKER Faunafragmenten van twee terpjes nabij Emden (Duitsland)	89
E. TAAYKE De Groningse tongval anno 94	93
Y. SABLEROLLES De glasvondsten van Wijnaldum (Fr.)	97
G.J. DE LANGEN, J. ORBONS, T. PERGER, J. VAN DER VAART & M. WISPELWEY Onderzoek naar de kerk op 't Olthof van Akmarijp (Fr.)	102
P.B. KOOI, K. KLAASSENS & J.H. ZWIER Bewoningssporen langs de Zeemsloot bij Westeremden, gemeente Loppersum (Gr.)	107
H.T. WATERBOLK In de ban van Banlo	110
P.B. KOOI, K. KLAASSENS & J.H. ZWIER Een onbekend steenhuis te Heveskes (Gr.)	115

A. JAGER		
Middeleeuwse adelshuizen in Friesland		120
P. BAKS		
De citadel van de hertog van Alva in de stad Groningen, 1569-1577		125
B. HAVINGA & A. UFKES		
De opgraving aan de Reitemakersrijge te Groningen		130
A.F.L. VAN HOLK		
Vergelijking van de archeologische inventaris van de Groninger tjalk ‘De Zeehond’ met schriftelijke scheepsinventarissen uit het einde van de 19e eeuw		134
P.B. KOOI		
Een brief met gevolgen		139
D.C. BRINKHUIZEN		
Het dieet van de otter (<i>Lutra lutra</i>) in twee voormalige ottergebieden in Friesland		143
S. BOTTEMA		
Het lam gods is een Fries melkschaap		148
P. CLEVERINGA, A. BOSCH, S. BOTTEMA, R. CAPPERS & H.A. GROENENDIJK		
De moeraskalk van Wildervank (Gr.)		151

BEWONINGSSPOREN LANGS DE ZEEMSLOOT BIJ WESTEREMDEN, GEMEENTE LOPPERSUM (GR.)

P.B. Kooi, K. Klaassens & J.H. Zwier

In het kader van kavelverbetering werd door G. Renken, landbouwer op de boerderij de Volle Hand, vergunning gevraagd voor het dempen van een sloot, onder meer met grond van een verhoogde woonplaats bij de Zeemsloot. Na overleg met de gemeente Loppersum en de provinciaal archeoloog, H.A. Groenendijk, werd de gevraagde vergunning verleend, op voorwaarde dat het object eerst zou worden onderzocht. Dit onderzoek werd door het BAI uitgevoerd op 31 augustus en 1 september 1993.

Het onderzochte perceel ligt in een gebied dat vóór de bedijkingen werd beheerst door het sterk meanderende stroomdal van de Fivel. Restanten van deze rivier zijn in het landschap nog herkenbaar in het verloop van de Zeemsloot en het Oude maar, en de oeverwallen die er langs liggen. De bewoning concentreerde zich van oudsher op de wierden, zoals Loppersum aan de rechter-, en het nabijgelegen Westeren den aan de linkeroever van de Fivel. De eerste dijken in de Fivelmonding moeten reeds vóór 1192 ten oosten van Westeren den zijn aangelegd, waarbij tevens de eerste maatregelen moesten worden genomen om de afwatering van het gebied te reguleren. Bij de aanleg van deze eerste dijken is kennelijk zo veel mogelijk gebruik gemaakt van reeds aanwezige natuurlijke hoogtes in de vorm van kwelder-ruggen en oeverwallen. De aandrang om zich in het bedijkte gebied te vestigen zal aanvankelijk niet erg groot zijn geweest. De vroegste dijken waren weinig meer dan kaden en in de middeleeuwen werd het kustgebied veelvuldig geteisterd door overstromingen tengevolge van dijkdoorbraken en de gebrekkige waterhuishouding. Men gaf eerder de voorkeur aan een forse uitbreiding van de bestaande wierden, zoals

uit waarnemingen bij Ezinge, Rasquert en Heveskes is gebleken. In de late middeleeuwen is de situatie kennelijk behoorlijk verbeterd en er treedt een vrij explosieve uitbreiding van de bewoning op in de 12-14e eeuw, zoals de datering van het gevonden aardewerk aangeeft. Ook de bewoning bij de Zeemsloot dateert uit deze periode.

Het materiaal dat bij belopen van het perceel kon worden opgeraapt bestond grotendeels uit scherven van dunwandige kogelpotten met zwaar geprofileerde randen. Voorts werden een scherf van 16e-eeuws steengoed en sterk afgeronde fragmenten van ongeglazuurde dakpannen aangetroffen.

De proefopgraving werd uitgevoerd door met een hydraulische kraan op het hoogste deel van de woonplaats twee sleuven haaks op elkaar te graven. Tijdens de uitvoering bleek al snel, dat zich onder de humeuze bouwvoor een enigszins bruin gekleurd ophogingspakket bevond, dat aan de flanken dikker was dan op het hoogste punt. Kennelijk was de woonplaats in de loop der jaren behoorlijk afgevlakt. In de ondergrond tekenden zich naast diverse drainagesleuven uit recente tijd, twee waterputten, diverse kuilen en een aantal sloten af. De oudste sloten lagen loodrecht op de Zeemsloot, de jongere scheef daarop, maar weer loodrecht op een voormalige landweg, de Hoge Weg, aan de zuidzijde. In de vulling van de sloten kwamen regelmatig scherven van kogelpotten, botten en opvallend veel schelpen van zoutwatermosselen voor. Eén van de waterputten werd half uitgegraven. De putmantel was rondom opgebouwd uit lagen verticaal liggende plagen en was ca. 2,70 m diep. Uit de put kwamen geen vondsten te voorschijn. De tweede put werd niet uitgegraven. Dank zij de medewerking van detectorspecialist J.

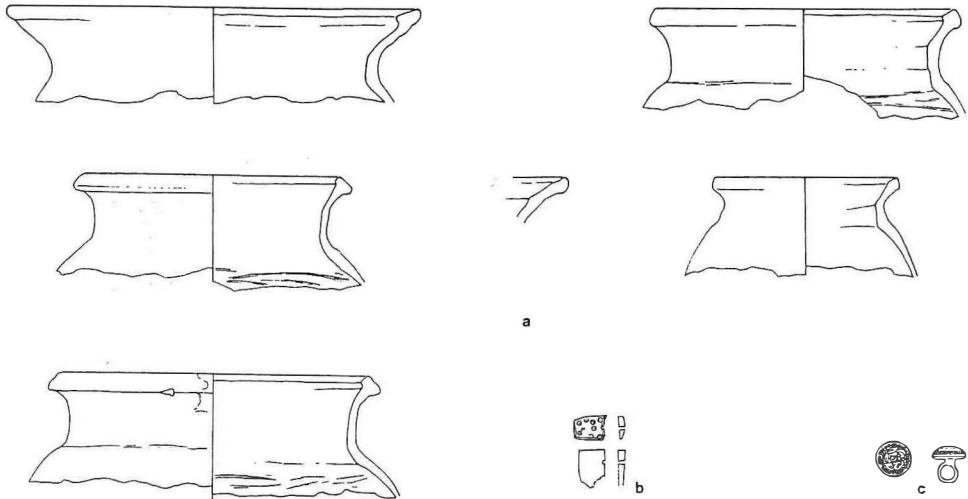

Fig. 1. Een selectie van het vondstmateriaal. a. kogelpotscherven (schaal 1:4); b. kamfragment (schaal 1:4); c. knoopje (schaal 1:2) (tek. P.B. Kooi).

Tillema uit Zeerijp kon het vondstmateriaal worden uitgebreid met een middeleeuws fragment van een benen kam, uit drie lagen opgebouwd en twee tinnen knoopjes uit de 17e eeuw (fig. 1).

De verhoogde woonplaats aan de Zeemsloot is één van de erven die binnen de eerste bedijkingen aan de Fivelmonding ligt. Bij kartering van de bewoning omstreeks 1900, aangevuld met de overige, onbehuiste woonplaatsen, valt het op dat een aantal erven langs de boorden van de Fivel en langs oude dijktracé's liggen. Hieruit blijkt duidelijk, dat de bewoners van het bedijkte land er nog lang de voorkeur aan gaven zich op relatief hogere plaatsen te vestigen. Dit waren voornamelijk de al genoemde kwelderruggen en oeverwallen, maar ook inversieruggen en in onbruik geraakte oude dijken, die voor een deel met het natuurlijk reliëf samenvallen. De verhoogde woonplaats aan de Zeemsloot hoort gezien de ligging bij de laatste categorie; hij ligt op een oeverwal en in het tracé van een oude dijk (fig. 2). De vaste ondergrond van de zavelige oe-

verwal in het onderzochte gedeelte lag op 0,10 tot 0,45 m +NAP, terwijl de top van de verhoogde woonplaats nog tot ca. 0,90 m +NAP reikte. Door de bewoning zal een gedeelte van de dijk langer bewaard gebleven, dan in de belendende percelen. Waarschijnlijk is de verhoogde woonplaats in de 17e eeuw door verplaatsing of samenvoeging van bedrijven verlaten.

Summary

On the embankment of the former Fivel river near Westeremden, a raised site was partly excavated on 31 August and 1 September. Habitation in this area started after dikes had been built in the 11th century. It is evident that in late medieval times people settled on higher places in newly reclaimed land, for instance on natural levees and even on top of older dikes. At this particular site traces of buildings had vanished, due to levelling activities in the past. Some pits and two wells were the last traces of human activity in the past. The oldest finds

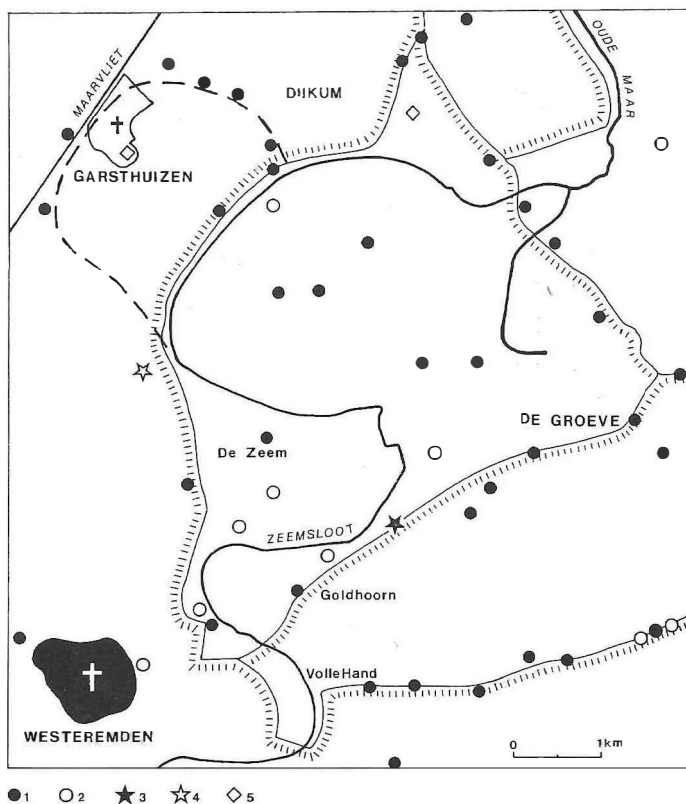

Fig. 2. Vereenvoudigde kaart van het gebied, gebaseerd op de situatie rond 1900, met waterlopen, dijktracé's en bewoning. Het klooster te Wittewierum bezat er voor de reductie een voorwerk en de Zeem; het klooster te Scharmer de Volle Hand. Legenda: 1. behuisde erven; 2. onbehuisde verhoogde woonplaatsen; 3. plaats van het onderzoek; 4. voorwerk; 5. borgterrein (tek. G. Delger).

date back to the 12th-14th centuries; the youngest, from the 17th century, mark the end of habitation.

Literatuur

- Kooi, P.B., 1981. Loppersum in pre- en vroeghistorische tijd. In: G.A. Brongers & W. Koops (red.), *Bijdrage tot de kennis van de gemeente Loppersum*. Groningen, pp. 10-34.
- Kooper, J., 1939. *Het waterstaatsverleden van de provincie Groningen*. Groningen.